

УДК 343.9.01

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-14

Тіточка Тетяна Ігорівна,

кандидат юридичних наук

(Донецький державний університет

внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5924-614X>

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглядаються основні чинники формування віктимної поведінки неповнолітніх осіб. Вказується, що в загальному розумінні девіантна поведінка – це будь-яка поведінка, яка відхиляється від норми, набуваючи рис, які можуть зробити з людини деструкта, який, інтегруючись у суспільні відносини, буде їх руйнувати шляхом або сприяння суспільно небезпечному впливу, або реалізуючи його. Пропонується елементи, які входять до детермінаційного комплексу віктимної поведінки неповнолітніх осіб, якими є: суб'єктивний фактор ризику, умовно-ситуативні корелянти та мотиваційний механізм.

Ключові слова: неповнолітній, віктимна поведінка, детермінанти, кримінальне правопорушення, девіантна поведінка.

Постановка проблеми. Віктимна поведінка, здебільшого, завжди є наслідком неправильного уявлення людини, у т.ч. і неповнолітньої, про норми та комунікативні особливості взаємодії із оточуючим середовищем, відсутності знань про основи власної безпеки та невміння підбирати правильні емоції для реагування на зовнішні подразники. Звичайно, інколи поведінка жертви зумовлена об'єктивними чинниками, які примушують її вчиняти певним чином. Отже, очевидним є те, що задля будування правильного та ефективного алгоритму запобігання віктимній поведінці неповнолітніх осіб в першу чергу необхідно встановити її детермінанти. Враховуючи вказане, вважаємо за доцільне зупинитись на цьому питанні більш детально.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам визначення чинників формування віктимної поведінки неповнолітніх приділили увагу такі вчені, як М.С. Андріяшевська, Б.В. Головкін, О.М. Джужа, А.О. Джужа, О.М. Литвинов, Є.С. Назимко, В.О. Туляков та інші. При цьому окремі проблеми розглядуваної тематики залишились поза увагою науковців.

Метою статті є аналіз причин та умов, які утворюють детермінаційний комплекс, який сприяє формуванню у неповнолітніх осіб віктимної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Відтак аналіз причин у відхиленнях в поведінці особистості, а також розладів поведінки впродовж багатьох десятиліть залишається актуальними для вітчизняних та зарубіжних дослідників у різних сферах наукового знання: загальній, соціальній та віковій психології, психіатрії, педагогіці, соціології, юриспруденції. Можна виокремити декілька основних теоретичних підходів до пояснення причин девіантної поведінки у психології. Так, відповідно до психоаналітичного підходу девіантна поведінка особистості виявляється тоді, коли психологічний захист, спрямований на зменшення напруги внаслідок неефективної взаємодії трьох підструктур

особистості, Ід, Его і Супер-Его, є недостатнім для повноцінного функціонування особистості (З. Фрейд). Причинами девіантної поведінки, на думку А. Адлера, є недостатня або викривлена компенсація почуття неповноцінності, а за К. Хорні – почуття тривоги, що призводить до неврозів тощо. Е. Фром пояснює девіантну поведінку особистості через певні психологічні механізми (конформізм, руйнівна поведінка та ін.), за допомогою яких людина вирішує суперечності між прагненням ствердити себе як індивідуальність і прагненням бути включеною до людської спільноти. В. Франкл, представник екзистенційно-гуманістичного напрямку, вбачає причину девіантної поведінки у «екзистенційному вакуумі», тобто стані духовної пустки, відсутності чи втрати сенсу життя. Когнітивно-поведінковий підхід (А. Бек) пояснює причини девіантної поведінки через когнітивні викривлення, когнітивні стереотипи, що впливають на виникнення негативних емоцій, які, своєю чергою, мають вплив на зміну поведінки, яка може стати девіантною [1, с. 75]. В загальному розумінні *девіантна поведінка – це будь-яка поведінка, яка відхиляється від норми, набуваючи рис, які можуть зробити з людини деструкта, який, інтегруючись у суспільні відносини, буде їх руйнувати шляхом або сприяння суспільно небезпечному впливу, або реалізуючи його.* Таким чином, девіантна поведінка притаманна як кримінальному правопорушнику, так і його жертві, різниця полягає лише у когнітивному наповненні такої поведінки. Тобто якщо людина не сприймає конституційні приписи та кримінальний закон як обов'язкові для виконання, не має правової освіти та допускає у свідомості посягання на права та свободи, матеріальні цінності тощо людей, на державу та ін., така людина вчинятиме кримінальні правопорушення. Якщо особа не має навичок безпечної поведінки, не може надавати об'єктивну оцінку ситуаціям, які із нею відбуваються та не наділена комунікативними

здібностями, вона, скоріше за все, буде жертвою протиправного діяння.

Серед основних чинників, що впливають на формування віктимності та віктимної поведінки, можна виділити: фізіологічні особливості особистості, соціальні, психологічні детермінанти, які є значущими для генезису злочину. Також важливе значення мають так звані «фонові» явища, які опосередковано генерують віктимність. Соціально-демографічні характеристики (стать, вік, рід занять, місце проживання), вчинення правопорушень і злочинів у минулому, особливості взаємовідносин між жертвою та злочинцем, роль потерпілого у створенні криміногенної ситуації, а також низка інших факторів відіграють важливу роль у визначенні міри віктимності і способів впливу на неї. Так, одним з основних факторів віктимності неповнолітніх є їхній вік. Ця вікова віктимність, у свою чергу, зумовлена такими чинниками, як незавершеність формування особи у біологічному плані, а виходячи з цього – неможливістю дати опір злочинним посяганням, а також незавершеністю формування особистості у соціальному плані і слідом нездатністю адекватно оцінювати обстановку, що веде до більшої вірогідності потрапити в криміногенну ситуацію як жертва злочину. Також останнім часом у групу потенційних жертв потрапили і самотні люди похилого віку, які мають житло, певні цінності, антикваріат, що робить їх об'єктом уваги злочинців. Незахищеність цих людей, слабкий стан здоров'я, самотність – усе це привертає до них увагу злочинців [2, с. 64]. Фонові явища включені в детермінаційний комплекс віктимної поведінки і дуже часто роблять із дитини випадкову жертву, тобто заручника обставин. Прикладом може стати ситуація, в якій у відношенні до неповнолітнього було вчинено кримінальне правопорушення у зв'язку із його національністю або сексуальне насильство, оскільки саме його зовнішні особливості підпадають під впадіння кримінального правопорушника. Таким чином, можна встановити чітку кореляцію між взаємовідносинами, які будуються в родині, та їх перенесенням на модель поведінки та комунікацій із соціумом. Цікавим аспектом також є те, що віктимна поведінка фактично також може стати детермінантом кримінально протиправної у майбутньому. Частими є випадки, коли дитина, яка піддавалась насильству у дитинстві, у дорослому віці через зміни у психіці, прагнення помсти починає вчиняти кримінальні правопорушення з метою самоствердження або самореабілітації. Таким чином, **детермінаційний комплекс віктимної поведінки неповнолітніх осіб складається з таких елементів, як:** 1) *суб'єктивний фактор ризику* – причинно-наслідковий зв'язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально протиправну поведінку суб'єкта правопорушення; 2) *умовно-ситуативні корелянти* – явища та процеси об'єктивної реальності, які опосередковано або напяму впливають на поведінку особи; 3) *мотиваційний механізм* – поведінкові особливості кримінального правопорушника, які впливають на обрання способу реагування. Пропонуємо розглянути вказані елементи більш детально.

Суб'єктивний фактор ризику. Відтак когнітивні упередження – поняття когнітивної психології, які означають систематичні відхилення у сприйнятті й мисленні, виникають на основі дисфункціональних переконань, упроваджених у когнітивні схеми, і легко виявляються при аналізі автоматичних думок. Люди схильні створювати власну «суб'єктивну соціальну ре-

альність», залежну від їх сприйняття, і ця реальність може приймати рішення щодо поведінки в соціумі. Таким чином, когнітивні спотворення можуть призводити до неточності суджень, нелогічних інтерпретацій або до ірраціональності в поведінці. Деякі когнітивні упередження є результатом обмежено людських можливостей щодо обробки даних (обмежена раціональність). Одним із найважливіших бар'єрів для вирішення проблем є фіксація, тенденція «чіплятись» за хибні рішення чи бути сліпим до альтернатив. Зазвичай це відбувається, коли ми накладаємо на наше мислення непотрібні обмеження. Основна властивість обмеженого мислення – це функціональна фіксованість, нездатність бачити нове застосування (нові функції) для вже знайомих об'єктів чи речей, що використовувались певним чином. Функціональна фіксованість – це лише один із психічних блоків, що заважають інсайту. Ось приклад іншого бар'єру: на грошову банкноту кладуть невелику купку речей, що повністю поміщаються на ній. Як можна прибрати банкноту, не зрушивши речі й не торкаючись до них? Хороше рішення – висмикнути банкноту з одного краю. Але якщо ми потягнемо її з двох протилежних кінців, розірвавши навпіл, залишити речі нерухомими буде набагато легше. Багато хто не бачить цього рішення, тому що їх вчать не псувати гроші. Зверніть увагу на вплив того, як ми поміщаємо щось у певну категорію, у даному випадку – «цінних речей» (які не можна псувати) [3]. Таким чином, неповнолітня особа, яка має когнітивні упередження або стереотипи, може неправильно сприймати ситуацію, в якій вона опинилась. При цьому дитина може сприймати як кримінально протиправну нормальну ситуацію і навпаки, що ускладнює процес створення алгоритму самозахисту та призводить до віктимізації.

Існує декілька різних класифікацій когнітивних упереджень, наприклад: упередження, пов'язані з поведінкою та прийняттям рішення; упередження, пов'язані з можливостями та стереотипами. За допомогою стереотипів наше мислення рятується від надлишків інформації, заважаючи нам, тим самим, правильно оцінювати нову інформацію. Стереотип допомагає швидко спрацювати, оформлювати у певні категорії та еталони соціальне оточення людини, легше його розуміти та прогнозувати поведінку. Але більшість стереотипів формується буденною свідомістю, тому вони часто бувають помилковими. Перевірити істинність чи хибність стереотипу можливо лише в процесі аналізу конкретної ситуації. Поняття когнітивного викривлення було запропоноване Д. Конеманом і А. Тверські, які вивчали особливості прийняття людиною рішень у ситуації невизначеності. Вони дійшли висновку, що помилкові рішення ґрунтуються на «евристичній репрезентативності». Тобто вибір здається нам правильним, оскільки він репрезентативно відображає відому нам інформацію, репрезентативність евристичних рішень визначається як схильність до оцінки частоти або імовірності події, якщо вона нагадує типовий випадок. Ці автори дійшли висновку, що формування проблеми або її фрейм впливає на рішення. Чим ширше фреймінг, або постановка задачі, тим кращим буде прийняте рішення. Але дуже часто люди звужують проблеми доки не з'являється єдина очевидна відповідь. Проте для рішення ми встановлюємо настільки вузькі обмеження, що, відповідно, збільшуємо ризик неправильного вибору. Також до когнітивних викривлень належить проблема спрощеного мислення за типом «все або нічого». Таке поляризоване мислення

класифікує оточуючий нас світ як абсолютно правильний або неправильний, поганий чи хороший, справедливий чи несправедливий [3]. Отже, неповнолітній із когнітивними упередженнями (навіть елементарними, які полягають в ірраціональності окремих рішень) частіше за інших стає хронічною жертвою, оскільки такій особі притаманна прецедентна поведінка, яка заснована на наявних стереотипах мислення.

Наступне відоме когнітивне упередження – це «ефект контролю». Часом у людини створюється відчуття, що вона може впливати на процеси, які ніяк від неї не залежать. Наприклад, лотерейний квиток, вибраний своєю рукою, повинен принести вдачу, на відміну від того, який дасть продавець. Люди схильні переоцінювати свій вплив на події, в благополучному результаті яких вони зацікавлені. Когнітивне упередження, яке описує надзвичайну схильність людей при прийнятті рішень надто сильно покладатися на перший запропонований шматок інформації, «якір», називають «якоруванням». У процесі прийняття рішень «якорування» відбувається, коли людина використовує початкову інформацію для прийняття наступних рішень. Після встановлення «якора» інші рішення приймаються, відштовхуючись від нього, і виникає упередження в частині інтерпретації іншої інформації з урахуванням «якора» [3]. Варто зазначити, що ефект контролю здебільшого притаманний дорослим жертвам та рідко зустрічається у неповнолітніх осіб. Однак на етапі дорослішання або так званого пубертатного періоду підліток може робити спроби самостійно контролювати своє життя, що може призвести до хибного уявлення про морально-ціннісні орієнтири та закласти початок девіантності, зумовленої когнітивними стереотипами.

Умовно-ситуативні корелянти. В межах даної позиції доцільно говорити про віктимогенну ситуацію. Віктимогенна ситуація є синтезом обставин об'єктивного та суб'єктивного характеру. Вона об'єктивна, оскільки є сукупністю реально наявних зовнішніх умов, у які потрапляють і в яких діють злочинець і жертва, а також суб'єктивна, оскільки винний та жертва вкладають в її оцінку свій суб'єктивний зміст, виходячи зі своїх особистісних характеристик та особливостей. Віктимна поведінка жертви, яка викликає у іншого учасника конфлікту рішучість здійснити злочинні дії, є реакцією останнього на попередню поведінку жертви. У деякому сенсі віктимогенна ситуація являє собою концентрацію віктимної поведінки потерпілого або яскраве її виявлення. Жертва може вступити в конкретну життєву ситуацію на будь-якому її етапі – від початку формування особистості злочинця до моменту вчинення злочину. І в цьому випадку поведінка злочинця буде наслідком взаємодії його особи із ситуацією, що склалася, у якій, як уже зазначалося, потерпілий відіграє неабияку роль. Жертва стає начебто «співучасником» винного, у тому значенні, що вони обидва втягнені в злочинний процес і кожний відіграє в ньому свою визначену роль. Саме від характеру тієї чи іншої поведінки постраждалого, іноді, як показує вивчення кримінальних справ, від її нюансу, залежить становлення і розвиток та результат усієї конкретної життєвої ситуації [2, с. 69]. Таким чином, віктимогенна ситуація фактично залежить від попередньої поведінки жертви, частіше за все не має специфічних супроводжуючих факторів та може корегуватись залежно від реагування на неї потерпілого. Умовно кажучи, віктимогенна ситуація частіше за все не провокується та не зумовлюється жертвою, однак корелюється із її реакцією на суспільно небезпечні дії.

У механізмі індивідуальної злочинної поведінки віктимогенна ситуація відіграє роль привиду, починаючи від формування умислу до розв'язання останнього епізоду конфлікту. Як правило, на думку деяких вчених, самостійного детермінуючого значення ситуація не має, оскільки ще задовго до вчинення злочину між винним і потерпілим існував продовжуваний конфлікт. У зв'язку із цим обставини конкретної життєвої ситуації слід розглядати як активізуючий чинник, свого роду «детонатор», акумульований роками негативний емоційний психологічний потенціал як злочинця, так і нерідко потерпілого. У межах зазначених ситуацій залежно від ролі поведінки потерпілого в їх формуванні можна, у свою чергу, виділити такі види віктимогенних ситуацій: а) ситуація, заздалегідь ініційована злочинцем. Зловмисник створює ситуацію, в якій використовує віктимні якості жертви для здійснення злочинного наміру; б) ситуація, де і для злочинця, і для жертви характерна наявність наміру (частіше за все тут відбувається так звана «інверсія ролей», коли в кожному з учасників «поєднуються» потенційний злочинець і потенційна жертва; обидва мають тотожні психологічні особливості та поведінкові характеристики, і тільки випадок вирішує, хто стане потерпілим, а хто особою, що вчинила злочин. Така ситуація може виникати внаслідок сварки, викликані взаємними образами, часто якимись силовими діями (наприклад, у бійці). У подібних ситуаціях вчинення злочину нерідко передують ціла низка конфліктних епізодів, у ході яких застосовується фізичне насильство. Для ситуацій цього виду характерне те, що застосування фізичної сили не є для учасників ситуації незвичайною і екстраординарною подією [2, с. 69]. Отже, віктимогенна ситуація залежить, здебільшого, від чинників об'єктивної реальності, які могли бути сприйняті потерпілим як суспільно небезпечні. При цьому така ситуація опосередковано впливає на поведінку підлітка та на обрання ним способу реагування. Насильницькі дії – звичний для обох спосіб вирішення суперечностей, що виникають між ними. Накопичення взаємних образ і «досвід» застосування насильства одним до одного відіграють основну криміногенну роль. Нерідко передісторія ситуації є ланцюгом конфліктів з одностороннім спричиненням фізичної шкоди. Суб'єктом насильницьких дій у минулому був або тільки сам злочинець, або, навпаки, тільки жертва. Як досвід застосування насильства, так і досвід перебування його жертвою формує готовність до подальшого загострення стосунків; в) ситуація, ненавмисно створювана злочинцем і жертвою або ж одним з них (наприклад, реакція на справедливе зауваження і, як результат, нанесення тілесних ушкоджень або вчинення хуліганських дій); г) ситуація, що виникає внаслідок аморальних дій жертви (так, значна кількість умисних убивств і заподіяння тяжких тілесних ушкоджень відбувається на ґрунті ревнощів, що викликається поведінкою одного з подружжя (коханців); д) ситуація, що виникає внаслідок непередбачуваної, легковажної поведінки потерпілого (зав'язування довірливих стосунків з незнайомими людьми, запрошення їх до себе, спільне розпиття спиртних напоїв нерідко призводить до вчинення злочинного посягання стосовно жертв) [2, с. 70]. У цьому випадку каталізуючим механізмом кримінально протиправної поведінки кримінального правопорушника можуть стати **психологічні чинники** неповнолітньої особи (*характер, темперамент, розлади психічної діяльності тощо*). В цьому контексті йдеться про випадки, коли емоційне напруження людини стає більш

сильним, ніж його адаптаційні можливості. Прикладом може бути ситуація, в якій неповнолітній не може адекватно реагувати на конфліктну ситуацію, у зв'язку із чим своєю поведінкою провокує вчинення насильства у відношенні себе. Це стосується і таких факторів, як особливості характеру особи, його темперамент та певні психічні розлади, які часто стають основними детермінантами насильницьких кримінальних правопорушень, оскільки людина через певні індивідуальні особливості не може контролювати власні реакції на певні (часто – банальні, спочатку не кримінально-протиправні) ситуації та провокує опонента на вчинення у відношенні до себе кримінального правопорушення, у тому числі – з метою необхідної оборони.

Мотиваційний механізм. У цьому контексті йдеться, в першу чергу, про феномен «вини жертви». В процесі дослідження внеску жертви у вчинення злочину за допомогою аналізу взаємозв'язків і взаємозалежностей між злочинцем, жертвою і ситуацією вчинення злочину багатьма віктимологами виділилося поняття «вина жертви». Досліджуючи її віктимологічний аспект, В. О. Туляков визначив три форми прояву вини потерпілого, що суттєво деталізує розуміння зазначеного поняття і ролі вини жертви в механізмі злочину. Так, у першій формі має місце комплекс соціально-психологічних субстанціональних і функціональних змін, що сприяють перетворенню особи в жертву злочину (емоції, мотиви, психічне ставлення до вчиненого діяння і його наслідків). Друга форма передбачає оціночну сторону віктимної активності з точки зору її відповідності пануючій в суспільстві соціальним нормам та цінностям і самосвідомості індивіда. Винуватість жертви визначається залежно від ідентифікації особи в ролі жертви злочину як із боку суспільства, так і з боку самої жертви. Третя форма прояву вини потерпілого найтісніше пов'язана з процесом віктимізації і повністю відповідає традиційному віктимологічному уявленню про роль потерпілого в механізмі злочинного посягання. Йдеться про негативну поведінку потерпілого, яка сприяє вчиненню злочину. Зазначена форма «вини жертви» характеризує вчинки і поведінку потерпілого, причинно пов'язані з вчиненням щодо нього злочину, які об'єктивно заподіяли шкоду суспільству за наявності в них елементів, що сприяли зародженню злочинного наміру в іншій особі або його реалізації [4, с. 126–128]. Вина жертви – це майже завжди наслідок впливу соціальних чинників на етап дорослішання дитини. Умови, в яких соціалізується дитина, зумовлюють її майбутню поведінку. Процес соціалізації розпочинається в родині, а тому жертвами суспільно небезпечних діянь часто стають діти, які виховуються в неповних родинях (у зв'язку з відсутністю можливості матері чи батька повноцінно виховувати підлітка через брак часу), а також в неблагонадійних родинях, в яких батьки ведуть аморальний спосіб життя (мають шкідливі звички, займаються кримінально-протиправною діяльністю, вчиняють акти домашнього насильства як по відношенню один до одного, так і щодо дитини тощо). Саме в таких умовах виховуються майбутні провокаційні жертви – особи, які зумовлюють вчинення кримінального правопорушення у відношенні себе поведінкою, яка злочинцем сприймається як недопустима, образлива або агресивно-зухвала. Отже, можна сказати, що всі соціальні чинники віктимізації неповнолітніх формуються в процесі виховання, ґрунтуючись на його умовах, таких як: незадовільний матеріальний стан може робити дитину беззахисною перед кримінальним правопорушником, який мотивує свою

жертву реалізацією її мрій (іграшки, солодощі, одяг тощо); брак батьківської любові, ніжності та захисту може сформувати у свідомості неповнолітнього допущення у відношенні до себе сексуально недопустимої поведінки як однієї з можливостей задовольнити свою потребу в увазі тощо.

При цьому однозначно не можна сказати, які дії потерпілого здатні спровокувати вчинення злочину. Для одних злочинців активні дії потерпілого сприяють виникненню страху, що може спричинити відмову від злочинного задуму. Ті ж самі дії можуть привести іншого злочинця у стан афекту, який викликає сильні психомоторні реакції, небажані навіть для суб'єкта, оскільки згодом він може глибоко покаятися у вчиненому. За даними окремих досліджень, злочинці саме даного типу в більшості випадків (до 87%) звинувачують у скоєному потерпілу сторону. І навпаки, бездіяльність потерпілого в одних випадках сприяє вчиненню відносно них злочинів, а інших – запобігає цьому. Потерпілому необхідно враховувати всі обставини конкретної ситуації та на рівні інтуїції обирати оптимальний план дій [5, с. 18]. Всі обставини віктимного характеру мають значення для організації віктимологічної профілактики. Особа і поведінка потерпілого від злочину мають не тільки кримінологічне значення, а й кримінально-правове, адже враховуються при розв'язанні питань кваліфікації злочинів і призначення покарання винному. За соціальною, моральною і правовою характеристикою поведінка потерпілих може бути поділена на: 1) побутову, наприклад виконання потерпілим свого службового чи громадського обов'язку, дії з охорони громадського порядку; 2) нейтральну, що не заслуговує ні позитивної, ні негативної оцінки; 3) аморальну, що порушує правопорядок, хоча й незлочинна; 4) злочинну. У першому випадку кримінальна відповідальність особи, яка і завдала потерпілому шкоди, як правило, посилюється; у трьох останніх, як правило, пом'якшується аж до повної відмови від визнання завдання шкоди «потерпілому» злочинцем. В останньому випадку постає питання про кримінальну відповідальність самого «потерпілого» [6, с. 54]. Отже, вина жертви сьогодні є достатньо впливовим чинником, який мотивує кримінально протиправну активність кримінального правопорушника. При цьому не має значення, чи є така вина активною, чи полягає у повній бездіяльності особи, на яку спрямовано суспільно небезпечний умисел суб'єкта.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що в загальному розумінні *девіантна поведінка – це будь-яка поведінка, яка відхиляється від норми, набуваючи рис, які можуть зробити з людини деструкта, який, інтегруючись у суспільні відносини, буде їх руйнувати шляхом або сприяння суспільно небезпечному впливу, або реалізуючи його.* Девіантна поведінка притаманна як кримінальному правопорушнику, так і його жертві, різниця полягає лише в когнітивному наповненні такої поведінки. Тобто якщо людина не сприймає конституційні приписи та кримінальний закон як обов'язкові для виконання, не має правової освіти та допускає у свідомості посягання на права та свободи, матеріальні цінності тощо людей, на державу та ін., така людина вчинятиме кримінальні правопорушення. Якщо особа не має навичок безпечної поведінки, не може надавати об'єктивну оцінку ситуаціям, які із нею відбуваються та не наділена комунікативними здібностями, вона скоріше за все буде жертвою протиправного діяння.

Детермінаційний комплекс віктимної поведінки неповнолітніх осіб складається з таких елементів, як: 1) суб'єктивний фактор ризику – причинно-наслідковий зв'язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально протиправну поведінку суб'єкта право-

порушення; 2) умовно-ситуативні корелянти – явища та процеси об'єктивної реальності, які опосередковано або напряму впливають на поведінку особи; 3) мотиваційний механізм – поведінкові особливості кримінального правопорушника, які впливають на обрання способу реагування.

Список використаних джерел

1. Христюк О.Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
2. Віктимологія : навч. посіб. / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
3. Яковенко О.В. Когнітивні викривлення в структурі інтелектуальної діяльності особистості. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18088/Yakovenko_Kohnityvni_vykryvlennia_v_strukturi_intelektualnoi_diialnosti_osobystosti.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Туляков В. О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). Одеса : Юрид. літ., 2000. 336 с.
5. Литвинов О.М. Віктимізація: фактори, аналіз, заходи протидії. Навчальний посібник. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. 72 с.
6. Кримінологічна віктимологія : навчальний посібник / Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін. ; за заг. ред. проф. О.М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с.

References

1. Khrystuk O. L. (2014) *Psychology of deviant behavior: educational and methodological manual*: navchalno-metodychnyi posibnyk. Lviv: LvDUVS. 192 s. [in Ukrainian]
2. Vyktymolohiia (2017) [Victimology]: navch. posib. / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska ta in. ; za red. V. V. Holiny i B. M. Holovkina. Kharkiv : Pravo, 308 s. [in Ukrainian]
3. Iakovenko O.V. (2019) *Kohnityvni vykryvlennia v strukturi intelektualnoi diialnosti osobystosti* [Cognitive distortions in the structure of an individual's intellectual activity]. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18088/Yakovenko_Kohnityvni_vykryvlennia_v_strukturi_intelektualnoi_diialnosti_osobystosti.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]
4. Tuliakov V. O. (2000) *Viktymolohiia (sotsialni ta kryminolohichni problemy)* [Victimology (social and criminological problems)]. Odesa: Yuryd. lit., 336 s. [in Ukrainian]
5. Lytvynov O.M. (2009) *Viktyimizatsiia: faktory, analiz, zakhody protydii* [Victimization: factors, analysis, countermeasures]. Navchalnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo Khark. nats. un-tu vnutr. sprav. 72 s. [in Ukrainian]
6. Kryminolohichna viktymolohiia (2006) [Criminological victimology]: Navchalnyi posibnyk / Moiseiev Ye. M., Dzhuzha O. M., Vasylevych V. V. ta in.; Za zah. red. prof. O. M. Dzhuzhi.K.: Atika. 352 s. [in Ukrainian]

Titochka Tetyana,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5924-614X>

MAIN FACTORS IN THE FORMATION OF THE VICTIM BEHAVIOR OF MINORS

The article considers the main factors of formation of victim behavior of minors. It is indicated that in the general sense, deviant behavior is any behavior that deviates from the norm, acquiring features that can make a person destructive, who, integrating into social relations, will destroy them by either promoting socially dangerous influence, or realizing it. It is noted that the deterministic complex of the victim behavior of minors consists of such elements as: 1) subjective risk factor – a cause-and-effect relationship between cognitive stereotypes and their potential influence on the choice of a method of response to the criminally illegal behavior of the subject of the offense; 2) conditional-situational correlates – phenomena and processes of objective reality that indirectly or directly affect the behavior of a person; 3) motivational mechanism – behavioral features of a criminal offender that influence the choice of a response method. It is proven that the guilt of the victim is almost always a consequence of the influence of social factors on the child's growing up stage. The conditions in which a child is socialized determine his future behavior. The process of socialization begins in the family, and therefore children who are brought up in single-parent families (due to the lack of opportunity of the mother or father to fully raise a teenager due to lack of time), as well as in unfavorable families in which parents lead, often become victims of socially dangerous acts immoral lifestyle (having bad habits, engaging in criminal and illegal activities, committing acts of domestic violence both towards each other and towards the child, etc.). It is in such conditions that future provocative victims are brought up – persons who cause the commission of a criminal offense in relation to themselves by behavior that the criminal perceives as unacceptable, offensive, or aggressively defiant.

Key words: minor, victim behavior, determinants, criminal offense, deviant behavior.